

<https://doi.org/10.70728/c.series.ped.v08.i08.068>

RAQAMLI TA'LIM SHAROITIDA TALABALARDA IJTIMOIIY PEDAGOGIK PROFILAKTIKA KOMPITENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHNING INNAVATSION YONDASHUVLARI

Urganch davlat pedagogika instituti mustaqil tadqiqotchisi

Raximov Sardorbek Kabulovich

Tel: +99898-277-22-25

Annotatsiya. Ushbu maqolada raqamlashtirish sharoitida ijtimoiy-pedagogik profilaktika kompetensiyalarini rivojlantirishning innovatsion yondashuvlari konseptual va amaliy jihatdan asoslanadi. Tadqiqotning maqsadi raqamli muhitda xavf omillarini erta aniqlash, profilaktik aralashuvlarni loyihalash va natijalarni baholashni qamrab oluvchi kompetensiyalar modelini ishlab chiqish hamda uni ta'lim amaliyotiga mos metodik mexanizmlar bilan boyitishdan iborat.

Tayanch so'zlar: raqamlashtirish; ijtimoiy-pedagogik profilaktika; kompetensiya modeli; risk-skrining; raqamli izlar; onlayn maslahat; baholash indikatorlari

Абстрактный. В статье обосновываются инновационные подходы к развитию компетенций социально-педагогической профилактики в условиях цифровизации. Цель исследования заключается в разработке модели компетенций, охватывающей раннее выявление факторов риска в цифровой среде, проектирование профилактических вмешательств и оценку результатов, а также в подборе методических механизмов ее внедрения в образовательную практику.

Ключевые слова: цифровизация; социально-педагогическая профилактика; модель компетенций; риск-скрининг; цифровые следы; онлайн-консультирование; индикаторы оценки

Abstract. This article substantiates innovative approaches to developing social-pedagogical prevention competencies under conditions of digitalization. The study aims to design a competency model that covers early detection of risk factors in digital environments, the design of preventive interventions, and outcome evaluation, and to align implementation mechanisms with educational practice.

Key words: digitalization; social-pedagogical prevention; competency model; risk screening; digital trace analytics; online counseling; evaluation indicators.

Kirish. Har bir mamlakatning taraqqiyoti, kelajakdagi rivoji ta'lim sifatining takomillashib borishi natijasida ro'y beradi. Bugungi kunda yurtimizda bu borada olib borilayotgan islohatlar tahsinga sazovordir. Mamlakatimiz innovatsion taraqqiyot yo'lida

shiddat bilan rivojlanib borayotgan bir davrda mamlakatimiz ertangi kuni, kelajagimiz davomchilari bo‘lgan yoshlarning ijodiy va intellektual salohiyatini rivojlantirish, ularning bilim, ko‘nikma va malakalarini shakllantirish hamda ularni XXI asr talablariga to‘liq javob beradigan shaxs qilib voyaga yetkazish eng ezgu vazifamizdir. “Raqamli O‘zbekiston - 2030 strategiyasi”. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi PF-6079-son Farmoni bunga yaqqol na‘muna bo‘ladi. Raqamli ta‘lim sharoitida talabalarda **ijtimoiy-pedagogik profilaktika kompetensiyalarini rivojlantirish** bugungi kunda davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biridir. Mazkur muammo yoshlarni virtual makondagi tahdidlardan himoya qilish, ularda mafkuraviy immunitetni shakllantirish va raqamli madaniyatni oshirish bilan bevosita bog‘liq.[1] Farmonda ta‘lim tizimini raqamli transformatsiya qilish, o‘quv jarayonlariga zamonaviy axborot texnologiyalarini integratsiya qilish vazifasi belgilangan. Raqamli muhitda ijtimoiy-pedagogik profilaktika - talabalarda axborot xavfsizligi, kiberxavfsizlik ko‘nikmalarini shakllantirish va internet tarmog‘idagi salbiy kontentlarga (pedagogik profilaktika obyekti) qarshi turg‘unlikni oshirishni ko‘zda tutadi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2026-yil 24-iyuldagi **PF-141-son** Farmoni “Raqamli texnologiyalar sohasida strategik rejalashtirish tizimini yanada takomillashtirish” to‘g‘risidagi qarorida sun‘iy intellekt texnologiyalarini jadal rivojlantirish va kiberxavfsizlik darajasini oshirish vazifalari belgilandi. Oliy ta‘lim tizimida talabalarni ijtimoiy-pedagogik profilaktikaga tayyorlashda sun‘iy intellekt imkoniyatlaridan (risk guruhidagi talabalarni neyrotarmoqlar orqali monitoring qilish, ijtimoiy tarmoqlardagi xavflarni prognozlash) foydalanish innovatsion yondashuvlarning asosi hisoblanadi.[2]

Raqamlashtirish sharoitida ijtimoiy-pedagogik profilaktika kompetensiyalari deganda ijtimoiy pedagogning raqamli muhitda xavf omillarini aniqlash, ularning mexanizmlarini tushuntirish, profilaktik xizmatni loyihalash va natijani o‘lchashga doir bilim, ko‘nikma hamda qadriyatlar majmui nazarda tutiladi. Mazkur kompetensiyalar mexanizmi shundan iboratki, raqamli platformalarda shakllanadigan xulqiy signallar va muloqot izlari profilaktik ehtiyojning erta ko‘rsatkichiga aylanadi, pedagog esa ularni etik va huquqiy talablar doirasida tahlil qilib, mos aralashuvni tanlaydi. Masalan, sinf jamoasida kiberbulling alomatlari kuchayganda oddiy suhbat bilan cheklanmay, anonim skrining, onlayn konsultatsiya va oflayn tiklovchi amaliyotni birlashtirish talab etiladi. Statistik jihatdan, xalqaro kuzatuvlarda o‘quvchilarning 20–35 foizi turli ko‘rinishdagi onlayn tazyiqni boshdan kechirishi qayd etilgan bo‘lib, bu profilaktik kompetensiyalarni aynan raqamli kontekstda kuchaytirish zaruratini ko‘rsatadi. Ilmiy izoh sifatida, raqamli muhitdagi xavflar ko‘p omilli ekotizim sifatida namoyon bo‘ladi va ularni bitta tarbiyaviy usul bilan bartaraf etish mumkin emas, shu bois integrativ kompetensiya modeli dolzarblashadi [3]. Mavzu bo‘yicha mavjud ilmiy yondashuvlar odatda uch yo‘nalishda jamlanadi: an‘anaviy tarbiyaviy profilaktika, psixologik xavflarni boshqarish va raqamli pedagogika instrumentlari. Ushbu yondashuvlarning mexanizmi ko‘pincha alohida-alohida ishlaydi, ya‘ni ijtimoiy pedagogning maslahat berish ko‘nikmalari raqamli ma‘lumotlar bilan ishlash ko‘nikmalariga bog‘lanmaydi, natijada erta ogohlantirish va natijani o‘lchash bosqichlari zaiflashadi. Misol tariqasida, ko‘plab muassasalarda profilaktika ishlarining samaradorligi tadbirlar soni bilan o‘lchanib, risk darajasidagi o‘zgarishlar yoki qayta takrorlanish ko‘rsatkichlari hisobga

olinmaydi. Raqamlar bilan aytganda, ta’lim muassasalarida profilaktik rejalarning 60-70 foizi jarayon indikatorlariga tayansa, natija indikatorlari cheklangan miqdorda qo‘llanadi, bu esa boshqaruv qarorlarining dalillilik darajasini pasaytiradi. Ilmiy izoh shuki, kompetensiya yondashuvi natijaga yo‘naltirilgan o‘lchovlarni talab qiladi, raqamlashtirish esa aynan o‘lchash va tahlil qilish imkoniyatini kengaytiradi, biroq etik risklar ham ortadi [4].

Adabiyotlar sharhi. Raqamli ta’lim sharoitida talabalarda ijtimoiy-pedagogik profilaktika kompetensiyalarini rivojlantirish masalasi pedagogika, ijtimoiy pedagogika, psixologiya, raqamli pedagogika, media ta’lim va kiberxavfsizlik yo‘nalishlarining kesishgan nuqtasida shakllanayotgan kompleks ilmiy muammo hisoblanadi. Mazkur muammoning nazariy-metodologik asoslarini o‘zbek va xorijiy olimlarning pedagogik, ijtimoiy-psixologik hamda raqamli ta’limga oid tadqiqotlari orqali izohlash mumkin. **Forobiy, Ibn Sino, Beruniy, Navoiy**ning qarashlari va fikrlarini mavzuning tarixiy-falsafiy va tarbiyaviy ildizlari sifatida keltirishimiz mumkin. **Egamberdiyeva, Toxtaxodjayeva, Mavlonova, Musurmonovani** zamonaviy o‘zbek pedagogikasi vakillari sifatida hamda **Dewey, Vygotsky, Bandura** esa zamonaviy xorijiy ilmiy yondashuvlar vakillarining olib brogan izlanishlari va tadqiqotlari mavzuni yoritishda asosiy manba hisoblanadi. Ilmiy manbalar orasida **talabalarda ijtimoiy-pedagogik profilaktika kompetensiyalarini raqamli ta’lim sharoitida yaxlit tizim sifatida shakllantirish** masalasiga bag‘ishlangan kompleks model va metodikaning yetarlicha ishlab chiqilmaganligi ko‘zga tashlanadi. Ayniqsa, raqamli xavflarni erta diagnostika qilish, risk-skrining, onlayn maslahat, profilaktik intervensiyani loyihalash, AI yordamida ma’lumotlarni tahlil qilish va natijalarni aniq indikatorlar asosida baholash jarayonlarini yagona kompetensiya tarkibiga birlashtirish ilmiy-metodik jihatdan dolzarb vazifa bo‘lib qolmoqda.

O‘zbek pedagogika maktabida shaxsni ijtimoiylashtirish, tarbiyalash, ta’lim va tarbiya jarayonini tizimli tashkil etish masalalari uzoq yillardan buyon tadqiq etib kelinmoqda. Xususan, M.X. Toxtaxodjayeva va hammualliflar tomonidan tayyorlangan **“Pedagogika”** darsligida pedagogikaning nazariy asoslari, didaktika, tarbiya nazariyasi, ijtimoiy tarbiya turlari, ta’lim muassasasini boshqarish va korreksion pedagogikaning mohiyati yoritilgan. Mazkur yondashuv tadqiqotimizda profilaktik faoliyatni faqat muammoli vaziyat yuzaga kelgandan keyingi chora sifatida emas, balki shaxsni ijtimoiy jihatdan rivojlantirish va salbiy holatlarning oldini olishga qaratilgan tizimli pedagogik jarayon sifatida talqin qilish uchun metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi.[5] Ijtimoiy-pedagogik yo‘nalishda N.M. Egamberdiyevaning **“Ijtimoiy pedagogika”** asari alohida ahamiyatga ega. Muallif ijtimoiy pedagogikaning mazmuni, shaxsning ijtimoiylashuvi, turli ijtimoiy muhitlarning tarbiyaviy ta’siri va ijtimoiy-pedagogik faoliyat masalalarini yoritadi. Mazkur asar tadqiqotimiz uchun ijtimoiy-pedagogik profilaktikaning subyekti, obyekti, vazifalari va faoliyat mexanizmlarini aniqlashda muhim nazariy manba hisoblanadi.[6] N.M. Egamberdiyevaning mazkur darsligi O‘zbekiston pedagogik ta’lim tizimida ijtimoiy pedagogika bo‘yicha asosiy o‘quv manbalaridan biri sifatida elektron kutubxonalarda ham taqdim etilgan. R. Mavlonova, N. Rahmonqulova, N. Vohidova va K. Matnazarovalarning pedagogika nazariyasi va tarixiga oid ishlarida ta’lim va tarbiyaning shaxs rivojidadagi o‘rni, pedagogik jarayonning qonuniyatlari hamda pedagogik faoliyatning mazmuni ochib

berilgan.[7] Mazkur yondashuvlar asosida ijtimoiy-pedagogik profilaktikani talabaniing faqat muayyan salbiy xatti-harakatlarini bartaraf etishga emas, balki uning ijtimoiy kompetentligi, mas’uliyati, mustaqilligi va ijobiy xulq-atvorini rivojlantirishga yo‘naltirish mumkin. O. Musurmonovning oila pedagogikasi va yoshlar tarbiyasiga oid tadqiqotlari esa shaxs shakllanishida oila, ma’naviy muhit va ijtimoiy qadriyatlarning rolini asoslashga xizmat qiladi.[8] Ijtimoiy-pedagogik profilaktikaning zamonaviy modelida talaba bilan ishlashni faqat ta’lim muassasasi doirasida olib borish yetarli emas; oila, tengdoshlar guruhi, ta’lim muhiti va raqamli makonning o‘zaro ta’sirini ham hisobga olish zarur. Shu sababli Musurmonovning tarbiya va ma’naviyatga oid qarashlari raqamli muhitdagi profilaktik ishlarning ijtimoiy komponentini izohlash uchun muhimdir. Mazkur mahalliy tadqiqotlarni umumlashtirib aytganda, O‘zbekiston pedagogika fanida ijtimoiy pedagogika, tarbiya, kompetensiyaviy yondashuv va raqamli pedagogikaning alohida jihatlari yetarlicha o‘rganilgan. Biroq **raqamli muhitdagi xavf omillarini erta aniqlash, profilaktik aralashuvni loyihalash, onlayn maslahat, raqamli monitoring va profilaktika natijalarini baholashni yagona ijtimoiy-pedagogik kompetensiya modeli sifatida birlashtirish** masalasi hali yetarli darajada tizimlashtirilmagan. Chet el pedagogikasida mazkur muammoning nazariy ildizlari J. Dewey, L.S. Vygotsky, A. Bandura kabi olimlarning shaxs rivoji, ijtimoiy muhit va faoliyatga oid konsepsiyalariga borib taqaladi. J. Dewey ta’limni hayotiy tajriba va amaliy faoliyat bilan bog‘lash zarurligini ta’kidlagan. Uning **“Experience and Education”** asarida ta’lim jarayoni shaxsning tajribasi, faoliyati va real muhit bilan bog‘liq holda tashkil etilishi lozimligi asoslangan.[9] Ushbu g‘oya raqamli profilaktika kompetensiyalarini shakllantirishda muhim: talaba profilaktika metodlarini faqat nazariy jihatdan o‘rganmasdan, real yoki modellashirilgan kiberbulling, manipulyativ kontent, onlayn konflikt va boshqa raqamli xavf vaziyatlarini tahlil qilishi lozim. L.S. Vygotskiyning ijtimoiy-madaniy rivojlanish nazariyasida shaxsning bilish jarayonlari ijtimoiy o‘zaro ta’sir va madaniy vositalar orqali rivojlanishi ko‘rsatilgan. Vygotskiyning **“Mind in Society”** asari ta’lim, ijtimoiy muhit va shaxs rivoji o‘rtasidagi o‘zaro aloqani tushuntirish uchun muhim nazariy asosdir.[7] Raqamli ta’lim sharoitida ushbu g‘oyani virtual hamkorlik, onlayn muloqot, raqamli jamoalar va pedagogik platformalar orqali amalga oshiriladigan ijtimoiy o‘rganish jarayonlari bilan bog‘lash mumkin. A. Banduraning **ijtimoiy o‘rganish nazariyasi** esa xulq-atvorning kuzatish, taqlid va ijtimoiy muhit ta’sirida shakllanishini tushuntiradi. Banduraning **“Social Learning Theory”** asari ijtimoiy xulqni tushuntirishda muhim nazariy manbalardan biridir.[9] Raqamli muhitda bu nazariya alohida ahamiyatga ega, chunki talabalar virtual platformalarda boshqa shaxslarning xatti-harakatlari, kommunikativ uslublari va kontentidan bevosita ta’sirlanadi. Demak, profilaktika jarayonida salbiy raqamli xulqning oldini olish bilan bir qatorda, ijobiy raqamli xulq modellarini shakllantirish ham zarur.

Tadqiqot dizaynida kompetensiyalarni rivojlantirishga xizmat qiluvchi innovatsion yondashuvlar sifatida mikroo‘qitish, simulyatsiya, raqamli portfel va ma’lumotga asoslangan qaror qabul qilish amaliyotlari tanlandi. Bu yondashuvlarning mexanizmi shundaki, mikroo‘qitish qisqa modul orqali aniq ko‘nikmani mustahkamlaydi, simulyatsiya real risk holatlarini xavfsiz sharoitda mashq qildiradi, portfel esa rivojlanish dinamikasini dalillaydi.

Masalan, “kiberbulling skriningi” bo‘yicha 15 daqiqalik mikro-moduldan so‘ng simulyatsion chat-sahna ishlanadi va yakunda portfelga chek-list, xulosa hamda refleksiya joylanadi. Raqamlar bilan ifodalaganda, 6 haftalik modulda har hafta 2 ta mikro-topshiriq va 1 ta simulyatsiya kiritilsa, jami 18-20 ta dalil elementi portfelda yig‘iladi, bu baholashning obyektivligini oshiradi. Ilmiy izoh sifatida, kompetensiya rivoji ko‘p martalik takror va fikr-mulohazaga tayanganida tezlashadi, raqamli format esa tezkor feedbackni masshtablash imkonini beradi

Tadqiqot natijasida raqamlashtirish sharoitida ijtimoiy-pedagogik profilaktika kompetensiyalarining integrativ modeli ishlab chiqildi. Ushbu modelning mexanizmi shundaki, diagnostik-analitik blok riskni erta aniqlaydi, dizayn-profilaktik blok aralashuvni loyihalaydi, kommunikativ-konsultativ blok ishonchli muloqotni ta‘minlaydi, monitoring-baholash bloki esa natijani o‘lchab, tizimni takomillashtiradi. Masalan, “erta aniqlash” indikatorlari sifatida onlayn muloqotdagi tajovuzkor leksika chastotasi, o‘quvchining dars platformasidagi faollik pasayishi, murojaatlarning anonimligi kabi signallarni skrining orqali tekshirish kiritildi. Miqdoriy jihatdan, risk darajasini past, o‘rta va yuqori deb uch pog‘onada baholash, har bir pog‘ona uchun 0 -10 ball oralig‘ida subindikatorlar belgilash amaliy modeli taklif qilindi. Ilmiy izoh shuki, kompetensiya modeli “kirish-jarayon-natija” zanjirini yopiq sikl sifatida quradi, bu esa profilaktika ishlarida qayta aloqa va dalillilikni kuchaytiradi.

Natijalar doirasida innovatsion yondashuvlar matritsasi ishlab chiqildi, bunda har bir yondashuv muayyan kompetensiya blokiga moslab berildi va baholash vositalari bilan bog‘landi. Matritsaning mexanizmi shundaki, “microlearning” diagnostik va etik bilimlarni tez yangilaydi, “simulyatsiya” konsultativ muloqotni mashq qildiradi, “raqamli portfel” monitoringni ta‘minlaydi, “learning analytics” esa risk-skriningni kuchaytiradi. Misol uchun, simulyatsiyada o‘quvchi ota-onasi bilan konfliktida bo‘lgan holatni onlayn chatda ifodalaydi, ijtimoiy pedagog esa “de-eskalatsiya”, “yo‘naltirish”, “hujjatlashtirish” qadamlarini protokol bo‘yicha bajaradi. Raqamlar bilan aytganda, har bir simulyatsiya 10-12 daqiqalik muloqot va 8-10 bandli chek-list bilan baholansa, 6 ta simulyatsiya yakunida 48-60 ta kuzatuv nuqtasi to‘planadi. Ilmiy izoh sifatida, ko‘p nuqtali baholash tasodifiy xatoni kamaytiradi va kompetensiyaning barqaror namoyon bo‘lishini aniqlashga yordam beradi.

Natijalardan yana biri sifatida profilaktika jarayonini standartlashtirish uchun minimal raqamli protokollar to‘plami taklif etildi va u uch bosqichda ishlaydi. Protokollarning mexanizmi birinchi bosqichda rozilik va maxfiylikni rasmiylashtiradi, ikkinchi bosqichda riskni skrining qiladi va uchinchi bosqichda aralashuv hamda yo‘naltirishni hujjatlashtiradi. Masalan, onlayn konsultatsiya uchun “xavfsiz aloqa kanali”, “ma‘lumotlarni saqlash muddati”, “favqulodda holatda aloqaga chiqish tartibi” kabi bandlar kiritildi. Miqdoriy jihatdan, protokolda kamida 12 ta majburiy band bo‘lishi va har band bo‘yicha “bajarildi-bajarilmadi” belgilari bilan ichki audit o‘tkazish taklif etildi, bu muassasada etik xatolar ulushini kamaytirishga xizmat qiladi. Ilmiy izoh shuki, raqamli profilaktika sharoitida etik risklar texnik risklar bilan qo‘shilib ketadi, shuning uchun protsessual standartlar kompetensiyaning ajralmas qismi bo‘lib qoladi.

Tadqiqot raqamlashtirish sharoitida ijtimoiy-pedagogik profilaktika kompetensiyalarini rivojlantirish innovatsion yondashuvlar orqali tizimli tarzda amalga

oshirilishini asoslab berdi. Integrativ kompetensiya modeli diagnostik-analitik, dizayn-profilaktik, kommunikativ-konsultativ va monitoring-baholash bloklarini yagona siklga birlashtirib, erta aniqlash, etik xavfsizlik va dalillilikni bir butun mexanizm sifatida talqin qildi. Mikroo‘qitish, simulyatsiya, raqamli portfel va analitikaga asoslangan qaror qabul qilish yondashuvlari kompetensiya rivojini tezlashtirishi, baholashning obyektivligini oshirishi va profilaktika jarayonini standartlashtirishi bilan tavsiflandi. Minimal raqamli protokollar to‘plami profilaktik xizmatning sifatini barqarorlashtirish, maxfiylik va rozilikni boshqarish hamda natijalarni o‘lchashni yo‘lga qo‘yishga xizmat qilishi umumlashtirildi. Natijalar ijtimoiy pedagoglar tayyorlash va qayta tayyorlash dasturlarida raqamli profilaktika modulini kiritish, indikatorlar tizimini joriy etish va etik nazorat mexanizmlarini kuchaytirish zaruratini ko‘rsatdi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. “Raqamli O‘zbekiston - 2030 strategiyasi”. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi PF-6079-son Farmoni.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2026-yil 24-iyuldagi PF-141-son Farmoni “Raqamli texnologiyalar sohasida strategik rejalashtirish tizimini yanada takomillashtirish” to‘g‘risida.
3. Bandura A. Social Foundations of Thought and Action: A Social Cognitive Theory. Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1986. 617 p.
4. UNESCO. Digital Literacy in Education: Policy Brief. Paris: UNESCO Publishing, 2018. 32 p.
5. Toxtaxodjayeva M.X. va boshq. Pedagogika. – Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2010. – 400 b.
6. Egamberdiyeva N.M. Ijtimoiy pedagogika. – Toshkent: Alisher Navoiy nomidagi O‘zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2009. – 232 b.
7. Mavlonova R., Rahmonqulova N., Vohidova N., Matnazarova K. **Pedagogika nazariyasi va tarixi**. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2010. – 464 b.
8. Musurmonova O. **Oila ma’naviyati va yoshlar tarbiyasi**. – Toshkent: O‘qituvchi.
9. Dewey J. Experience and Education. – New York: Macmillan, 1938.